

VIRTUELNA EGZISTENCIJA KULTURNIH DOBARA KAO OSNOVA SARADANJE ARHIVA, BIBLIOTEKA I MUZEJA

Maja Nikolova*

UDK: 004.3:930.25:026:069

Maja Nikolova: Virtuelna egzistencija kulturnih dobara kao osnova saradanje arhiva, biblioteka i muzeja. Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja. Zbornik referatov z dopolnilnega izobraževanja, Maribor 8/2009, str. 487–492.

Izvirnik v srbsčini, izvleček v srbsčini in angleščini, povzetek v angleščini.

Razvoj informacionih i komunikacionih tehnologija transformisao je savremeno društvo i omogućio kreiranje digitalne kulture. Tako sa pojavom novih medija, krajem XX i početkom XXI veka, profesionalna saradnja arhiva, muzeja i biblioteka, postaje nezamenljiv korak u naučnom istraživanju i procesu zaštite a virtuelna egzistencija kulturnih dobara na internetu čini bazu za širu komunikaciju ovih institucija.

UDC: 004.3:930.25:026:069

Maja Nikolova: The Virtual Existence of Cultural Heritage as a Basis for Cooperation among Archives, Libraries and Museums. Technical and Field Related Problems of Traditional and Electronic Archiving. Conference Proceedings, Maribor 8/2009, pp. 487–492.

Original in Serbian, abstract in Serbian and English, summary in English.

The development of information and communication technologies has transformed the modern society and enabled the creation of digital culture. With the appearance of new media at the end of the 20th and at the beginning of the 21st century, the professional cooperation among archives, museums and libraries became an unchangeable step in the process of scientific research and the process of protection. Virtual existence of cultural goods on the Internet therefore makes the basis for broader communication of these institutions.

Ključne besede: Arhiv, muzej, knjižnica, sodelovanje, kulturna dediščina, digitalizacija, Internet.

Istorijski sagledano arhivi, biblioteke i muzeji bili su jedinstvena ustanova u okviru koje su se na jednom mestu sakupljale arhivalije ili sve ono što je jednu kulturu činilo posebnom. To su bile manje ili veće privatne, a kasnije i državne kolekcije, koje su svoje opravdanje i značaj imale za odredjen krug ljudi a briga o čuvanju bila je obično poverena jednom čoveku. Sa razvojem nauke i protokom vremena broj arhivalija se uvećavao pa se i uloga ovih kolekcija u civilizacijskim tokovima promenila. Sledilo je formiranja institucija sa precizno definisanim predmetima zaštite.

Stvaranje modernih društva tokom XIX veka nastalo je, pored ostalog, i kao rezultat odredjenog tehničkog i ekonomskog razvoja. Rani industrijalizam doveo je do brže urbanizacije koja je omogućila stvaranje novih društvenih slojeva, nosioca ideja o širenju obrazovanja i kulture. Uključivanje i drugih, a ne samo najbogatijih, u proces sticanja znanja uticalo je na širenje nacionalne svesti i na konstrukciju nove slike o prošlosti. Tako se vremenom uvidelo da se odnosi prema istorijskim okolnostima menjaju i da društveni prioriteti jednog doba nisu dominantni u onom koji sledi. Na početku XX veka istoričari su uglavnom beležili istoriju velikih političara

* Mr. Maja Nikolova, muzejski savetnik, Pedagoški muzej, Uzun Mirkova 14, 11000 Beograd, Srbija.

i vojskovođa. Pred kraj veka istorija se okrenula ka tumačenju života običnih, manje poznati ljudi, ka njihovim svakodnevnim životnim problemima - obrazovanju, ishrani, modi, stanovanju, pa i njihovom odnosu prema kulturi. Za rasvetljavanje ovih činjenica bili su potrebni arhivi, biblioteke i muzeji.

Pojam kulture može dosta široko da se definiše, ali u svakom slučaju svaka kultura ima nacionalna obeležija sa kojima ulazi u deo svetske baštine, i samo u okviru globalne kulturne vrednosti može da se odredi njen značaj. Ustanove koje čuvaju i predstavljaju svedočanstva o prošlom i daju obeležija novom vremenu jesu muzeji, biblioteke i arhivi.

Rad ovih institucija, pored drugih zakonskih akata, regulisan je i *Zakonom o kulturnim dobrima* u kome su kulturna dobra definisana kao *stvari i tvorevine materijalne i duhovne kulture od opšteg interesa koje uživaju posebnu zaštitu utvrdjenu ovim Zakonom*.¹ Očuvanje kulturnog nasledja ima funkciju zaštite namenjene budućim generacijama ali isto tako i trenutnu *eksplataciju* dostupnu svima onima koji se za nju interesuju. *Očuvanje nasledja je živi deo društva i dok sa jedne strane ono vrši funkciju čuvanja za buduće generacije, sa druge strane ono zahteva politiku koja istovremeno ne zazire da interveniše protiv čisto komercijalnih interesa, ali i ohrabruje jednu sofisticiranu eksplataciju baštine tako da neobične priče koje ona obuhvata mogu da se otvore za onoliko ljudi koliko je to moguće*.²

Kompleksnija zaštita i eksplatacija kuturnih dobara olakšana je zajedničkim delovanjem muzeja, biblioteka i arhiva preko strukovnih udruženja kao i stvaranjem jedinstvena mreža kako na lokalnom tako i na međunarodnom nivou. Njihov rad predstavlja komunikaciju ostvarenu kroz zajedničke projekte prilagodjene korisnicima.³

I proteklih decenija o saradnji ovih institucija dosta je bilo govora. Jedan od mnogobrojnih predloga o neophodnoj komunikaciji ustanova koje se bave zaštitom izneo je i Jovan Popović, tadašnji direktor Arhiva Jugoslavije u Beogradu. U svom članku *Pravne osnove u razgraničenju arhivske gradje u važećem zakonodavstvu*, objavljenom u Arhivskom vjesniku 1990. naveo je: *Predlažemo da se u saradnji između Saveza arhivskih radnika Jugoslavije, Saveza bibliotečkih radnika i Saveza muzeoloških radnika Jugoslavije formira jedna kompleksna radna grupa sastavljena od pravnika, arhivista, biblioteka i muzealaca*.⁴

Mnogo godina kasnije, međusobna saradnja arhiva, muzeja i biblioteka bila je tema i *Četrdesete međunarodne konferencije okruglog stola međunarodnog arhivskog saveta MAS*, održanog u Kvebek Sitiju, (Kanada) novembra 2007. godine. Stručnjaci okupljeni oko teme *Saradnjom do zaštite različitih kulturnih dobara* složili su se da saradnja različitih profesija omogućava bolju organizaciju i funkcionisanje ovih institucija. Velike promene koje su usledile rasprostranjenom upotrebom informacionih tehnologija omogućile su da informacija svakom bude dostupna a raznolikost medija u kulturnom nasledju i povećani zahtevi za njihovo korišćenje iziskuje digitalizovanu prezentaciju kulture na svetskom nivou.

¹ *Zakon o kuturnim dobrima, SL. Glasnik RS br. 71/94, Beograd, 1994, član II, 1.*

² *Simon Mandi, Kulturna politika - kratak vodič, Beograd, 2000, 53.*

³ *Komunikacija je pojam koji u domenu ponašanja označava prirodan odnos između ljudi, u kome postoji stalna i istinita razmena informacija o osećanjima, potrebama, željama, nastojanjima, planovima svakog pojedinca posebno. Erić Ljubomir, Rečnik straha, Beograd, 2007, 192.*

⁴ *Jovan Popović, Pravne osnove u razgraničenju arhivske gradje u važećem zakonodavstvu, Zagreb, 1990, 42.*

Uz poštovanje kulturnih raznolikosti i povećanje svesti o kulturnoj povezanosti, tom prilikom, doneta je *Rezolucija* koja je na prvom mestu istakla saradnju i u oblasti investicija i u oblasti kvaliteta usluga. Poštujući identitet svake profesije i univerzalni pristup multikulturalnom nasledju stručnjaci su ukazali na potrebu povezivanja arhivskih fondova u muzejima i bibliotekama sa matičnim arhivima kao i slobodan pristup privatnim arhivima. *Rezolucija* je još jednom ukazala na prevashodni zadatak čuvanja - zaštitu od nesrećnih slučajeva uništavanja, gubljenja i od krađe kulturnih dobara.

Radi lakše komunikacije i stvaranja međunarodnih standarda u oblasti zaštite članovi MAS-a (*Međunarodnog arhivskog saveta*) predložili su da se:⁵

- *oformi grupu za pitanje bezbednosti i da podrži projekte koji su u ovoj oblasti razvijeni, u saradnji sa svim zainteresovanim profesijama, uključujući IFLA i ICOM;*
- *radi sa bibliotekama, muzejima, umetničkim galerijama i drugim relevantnim institucijama na stvaranju standarda dobre prakse koja može da onemogući krađu arhivskih dokumenata;*
- *saradjuje sa nacionalnim i internacionalnim organizacijama u projektima koji mogu da doprinesu sprečavanju krađe arhivskih dokumenata;*
- *ohrabri vlade i sudske i policijske službe da se na krađu arhivskih dokumenata gledaju sa istom ozbiljnošću kao i na krađu umetničkih dela.*

Neke od ovih smernica, usmerene ka saradnji na zaštiti kulturne baštine, bile su ostvarene formiranjem *Centralnog instituta za konzervaciju* (CIK) u Beogradu, čiji je osnivač Ministarstvo kulture Srbije finansijski podržano od strane italijanske vlade. Rad Instituta je predstavljen kao interdisciplinarni, obrazovni i naučno-istraživački centar čiji je osnovni cilj unapredjenje delatnosti zaštite kulturnih dobara i uključivanje u mrežu srodnih institucija. Memorandum o saradnji, oktobra 2006, potpisali su Ministarstvo kulture, Ministarstvo nauke i životne sredine i Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije a mešovita srpsko-italijanska grupa izradila je *Studiju izvodljivosti* koja sadrži analizu stanja i definisanje faze razvoja CIK-a. Prioritet je dat stvaranju efikasnog sistema materijalne i nematerijalne zaštite, sticanju znanja kroz istraživački rad i prezentovanju rezultata široj javnosti. Zajedničko delovanje svih navedenih segmenata doprinosi kulturnom razvoju i sprovođenju kulturne politike na svim nivoima. Ovakav intersdisciplinarni pristup zahteva određeni sistem koji ne može da funkcioniše bez dobro razradjenog projekta a da bi navedeni zadaci bili realizovani potrebno je, pored ostalog, da se omogući i:⁶

- *stvaranje odgovarajuće multidisciplinarne stručne i naučne baze za oblast zaštite baštine;*
- *organizovanje jedinstvenog dokumentacionog sistema za oblast zaštite;*
- *jačanje komunikacije između svih učesnika u sistemu zaštite;*
- *uključivanje šire javnosti i odgovornih institucija vlasti u aktivnosti očuvanja nasledja.*

⁵ MAS 2007 - Godišnji generalni sastanak, Kvebek siti, Kanada, 15-16. novembar 2007, 2, www.arhiv-beograda.org.yu.

⁶ <http://www.kultura.sr.gov.yu/?jez=&p=565>.

Radeći na zaštiti kulturne baštine kao i na saradnji svih ustanova koje se time bave Ministarstvo kulture Republike Srbije, krajem 2008, odredilo je i *Prioritete za period od 2008. do 2011. godine*.⁷ Ističući potrebu uskladjivanja kulturnog i medijskog sistema sa standardima EU i Saveta Evrope, Ministrstvo kulture posebno je stavilo akcenat na očuvanje kulturnog nasledja i njegovo uključivanje u savremene tokove kulture. Formiranje jedinstvenog sistema moguće je ostvariti jedino putem digitalizacije materijalnog i nematerijalnog kulturnog nasledja pa je *priprema za prelazak na digitalnu tehnologiju u oblasti elektronskih medija i prilagodjavanje zakonske regulative novim tehnologijama i evropskim standardima* jedan od prevashodnih zadataka u narednom periodu.⁸

U prilog komunikacije arhiva, muzeja i biblioteka kroz virtuelnu egzistenciju kulturnih dobara ide i formiranje *Nacionalnog centra za digitalizaciju* koji je osnovan, 2002. u Beogradu, sa ciljem da predstavlja prototip modela *saradnje u okviru naučnih i kulturnih institucija u informatičkom društvu dvadesetprvog veka*. Osnovu rada ovog Centra predstavlja digitalizacija kulturnog nasledja i naučne gradje. Okupljene članice slažu se da se pod pojmom digitalizacije ne podrazumeva samo prevodjenje iz analognog u digitalni oblik već i proces razvoja programske i fizičke mreže informacionih sistema, odnosno njihovo povezivanje i predstavljanje rezultata kroz razne medije, stručnoj i široj javnosti. U arhivima, muzejima i bibliotekama sačuvan je veliki broj tekstova, slikovnih i audio zapisa značajnih za kulturu i naučni rad. Savremena računarska tehnologija pruža mogućnost organizovanja sistema informacija i za ovu vrstu podataka, i olakšava njihovo čuvanje, pretraživanje i prezentovanje. Da bi ovo bilo ostvareno sačinjene digitalne kopije moraju da budu obezbedjene odredjenom vrstom metapodataka i softverom za pretraživanje koji se uklapaju u svetske standarde. Iz toga proizilaze i primarni zadaci *Nacionalnog centra za digitalizaciju* koji se odnose na:⁹

- *koordinaciju rada i protok ideja među ustanovama koje se bave digitalizacijom;*
- *praćenje svetskih standarda i projektovanje odgovarajućih standarda na nivou naše države za digitalizaciju, stručnu obradu, čuvanje i prezentaciju nacionalnog kulturno-naučnog nasledja;*
- *usaglašavanje strategije i prioriteta projekata digitalizacije;*
- *započinjanje procesa digitalizacije nacionalne baštine, istrajavanje u njegovom sprovođenju i blagovremena priprema planova migracije već digitalizovanih podataka u slučaju pojave novih tehnologija.*

Analizom iznetih predloga uvidja se da je u svim dokumentima o lokalnoj i medjusobnoj saradnji institucija koje se bave zaštitom navedena potreba za stvaranjem jedinstvenog dokumentacionog centra sa digitalizovanom bazom podataka. Jer, digitalizacijom kulturnog i naučnog nasledja ne samo da se smanjuje rizik od uništavanja već se i povećava domen njihovog korišćenja i olakšava komunikaciju izmedju biblioteka, arhiva i muzeja. Ovako transformisana kulturna baština omogućava formiranje multimedijalne baze podataka koja sadrži sliku i opis samog predmeta. Po navodima mnogih autora digitalizacija se ne sastoji samo u sakupljanju i odlaganju već obezbedjuje, putem korišćenja meta podataka, i bolju

⁷ *Prioriteti Ministarstva kulture za period od 2008. do 2011. godine*, www.cultura.sr.gov.yu.

⁸ *Isto*.

⁹ <http://www.ncd.matf.bg.ac.yu/?page=first&lang=sr>.

organizaciju dostupnih informacija. U svom članku *Predlog opisa nacionalnog standarda pokretnih kuturnih dobara*¹⁰ gospodin Zoran Ognjanović, u procesu digitalizacije, ukazuje na dva osnovna problema - opis meta podataka koji se odnosi na pojedinačna pokretna kulturna dobra kao i šeme prevodjenja u najčešće korišćene međunarodne standarde. Naime, potrebno je da deo klasične dokumentacije bude unet u opis digitalne gradje ali isto tako da sačinjen zapis bude kompatibilan sa postojećim međunarodnim standardima. Svakako da razvoj nacionalnog standarda meta podataka ima širi uticaj od samog opisivanja pa je razvoj alatki za unos i pretraživanje jedan od osnovnih zadataka procesa digitalizacije. Primena informacionih tehnologija u digitalizaciji pored programskih alata i standarda po neki put zahteva i posebne algoritme i često složene matematičke metode. Formiranje baza podataka za nestandardne tipove podataka kao što je na primer dizajn kompleksnih arhivskih baza biće tema njihovog rada. Proces digitalizacije kulturnog nasledja, pored toga što ga čini dostupnim široj javnosti, menja i značenje samog termina dokumenta koji više nije vezan samo za rukopisni primerak arhivske gradje već za text ili audio file. Tako se reč dokument upotrebljava kao generički termin da označi jedan novi pojam - informacionu jedinicu.

Ali, ne treba da se zaboravi ni uobičajeni vid komunikacije izmedju arhiva, biblioteka i muzeja koji se ostvaruje kroz izložbenu delatnost koja, bez obzira na mesto na kome se realizuje, zahteva kompleksan pristup i korišćenje svih dostupnih predmeta i informacija. Jer *muzej* (arhiv ili biblioteka) *nije samo mesto za odlaganje predmeta u staklene škrinje. To je prolaz za detalje iz prošlosti. Kada se izloži sa dostojanstvom i maštom, muzej može biti mesto u kontekstu, koje nam pokazuje, sa jedne strane kako su se obrasci življenja promenili, a sa druge strane, kako je puno toga ostalo isto.*¹¹ Izlagačkoj delatnosti predhodi istraživački rad koji se, u većini slučajeva, zasniva na analizi dostupnih informacija, odnosno podataka vezanih za odredjenu temu. Tako se saradnja Pedagoškog muzeja iz Beograda sa arhivima i bibliotekama, kao i ostalom i drugih muzeja, realizuje na više nivoa - ne samo u oblasti konzervacije i mikrofilmovanja već i u korišćenju arhivske gradje u procesu istraživanja istorije školstva. Koristeći arhivski dokument kao primarni istorijski izvor, decembra 2008, organizovana je izložba *Francusko-srpska škola u Beogradu 1927-1941*. Izložbu prati i katalog koji je napisan isključivo na osnovu neobjavljene arhivske gradje (državni arhiv i privatne kolekcije) kao i na osnovu memoarske literature na francuskom jeziku koja je jedino bila dostupna preko interenta.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Tako, možemo da zaključimo da su lokacije i fizičke udaljenosti muzealija postale beznačajne a u stvarenom novom, digitalnom, prostoru vremenski intervali u procesu istraživanju postali kraći. Internet i kompjuterska baza podataka sa digitalizovanom kulturnom baštinom daju podršku ovakvim projektima koji mogu da budu u okviru jedne institucije ili kompleksni kada se istovremeno prikazuju arhivska gradja, muzejski predmeti i bibliografije. Potrebno je istaći da je upotreba savremene tehnologije omogućila ne samo lokalnu već i međunarodnu saradnju arhiva, muzeja i biblioteka a ostvareni digitalni projekti doprineli su širenju uloge

¹⁰ Zoran Ognjanović, *Predlog opisa nacionalnog standarda pokretnih kuturnih odbara*, u: *Revija Nacionalnog centra za digitalizaciju*, Beograd, 2007, 1-11.

¹¹ Simon Mandi, *Kulturna politika - kratak vodič*, Beograd, 2000, 59.

institucija zaštite i njihovoj promociji u kulturnim pa i naučnim promenama u svom okruženju.

LITERATURA

- *Dokić Branka, Medjusobne veze arhiva, bibliotek i muzeja, www.pokarh.mb.si.*
- *Erić Ljubomir, Rečnik straha, Beograd, 2007, 192.*
- *Mandi Simon, Kulturna politika - kratak vodič, Beograd, 2000.*
- *MAS 2007 - Godišnji generalni sastanak, Kvebek siti, Kanada, 15-16. novembar 2007, www.arhiv-beograda.org.yu.*
- *Popović Jovan, Pravne osnove u razgraničenju arhivske gradje u važećem zakonodavstvu, u: Arhivski vjsnik, Zagreb, 1990, 29-45.*
- *Prioriteti Ministarstva kulture za period od 2008. do 2011. godine, www.cultura.sr.gov.yu.*
- *Staničić Hrvoje, Digitalizacija kao mogućnost zaštite i predstavljanja baštine, Školska baština, Rijeka, 2000, 57-61.*
- *Stefanović Mila, Arhivska dokumentacija kao tema u istraživanju kulturne istorije u oblasti bibliotekarstva, u: Arhivska gradja kao izvor za istoriju Šumadije, Kragujevac, 2003, 67-77.*
- *Šešić Dragičević Milena, Branimir Stojković, Kultura - menadžment, animacija, marketing, Beograd, 2003.*
- *Zakon o kuturnim dobrima, SL. Glasnik RS br. 71/94, Beograd, 1994.*
- *www.ncd.matf.bg.ac.yu.*
- *www.unilib.bg.ac.yu.*

SUMMARY

THE VIRTUAL EXISTENCE OF CULTURAL HERITAGE AS A BASIS FOR COOPERATION AMONG ARCHIVES, LIBRARIES AND MUSEUMS

The use of modern theology provides not only local but also international cooperation among archives, museums and libraries. Realized digital projects contribute to the expansion of institutions' role in the protection and promotion of cultural and scientific changes in their environment. In addition, the process of digitalization of the cultural heritage makes it available to the general public, changes the meaning of document's terms which is not only related to a handwritten copy, but also to the text or audio file.

Therefore, the word document, as a generic term, is used to describe a new concept - information unit. The location and the physical distance of cultural heritage become irrelevant and in the new, digital space the time intervals of the study become shorter. Internet and computer databases support projects, which can be within a single institution or more complex, when they represent at the same time archival holdings, museum objects and bibliographies.